

UDK 398.341 : 72.02 Moslavina (091)(497.5)
Pregledni rad
Primljeno 2010-08-24

TRADICIJSKO GRADITELJSTVO MOSLAVINE

Slavica Moslavac, Kutina

Sažetak

Pučke starine, stambeni i gospodarski objekti u donjoj ili jugozapadnoj, kao i gornjoj ili sjeveroistočnoj Moslavini, i predstavljaju ostatke nekadašnjeg načina gradnje kao i života u tim prostorima. Svojim obilježjima naslanjaju se na graditeljske tradicije susjednih krajeva, hrvatske Posavine, Turopolja, Bilogore i zapadne Slavonije.

Priprosti su to prostori izgrađeni u dosluhu s okolišom, bez laži i patetike, i zato često dostojanstveni u svojoj jednostavnosti.

Kuća, trijem, čardak - najčešći naziv za nju je hiža ili iža - jedinstveno je to mjesto sveukupnosti postojanja obitelji ili šire zajednice. U njoj se odvijaju svi životni procesi. U kući ili družinskoj hiži borave ukućani preko dana, a spavaju starci i djeca. Kuća je dom, prebivalište i utočište. Dvije su važne komponente za zajednički život: stol sa svetim i osobnim slikama, uspomnama iz prošlosti na zidu iznad njega, i drugo, zemljana peć, mjesto pripremanja hrane i izvor topline.

Ključne riječi: Moslavina, tradicijsko graditeljstvo, kuća na kat ili trijem, kuća na kanate - prizemnica

O graditeljstvu

Pod nazivom *tradicijsko graditeljstvo* smatramo vjekovno preuzimanje i usmeno predavanje znanja, misli, stečenog iskustva, dakle svega onog što je čovjek smislio, ocijenio kao dobro i upravo kao takvo kulturno dobro predao budućim pokoljenjima.¹ Tradicija je ujedno i oblik povijesnog svjedočanstva o cjelokup-

¹ Od značajnih sakralnih objekata u kutinskoj župi izdvajamo: kapelu Svetog Duha na Goilu iz 18. st., Kapelicu sv. Fabijana i Sebastijana u Donjoj Gračnici i kapelicu sv. Martina u Janja Lipi. One predstavljaju značajne dragulje kasnobarokne sakralne arhitekture. To su drvene kapelice građene u 18. stoljeću. Iako su zaštićeni spomenici kulture, nažalost, izložene su zubu vremena i pro-

nosti ideja, običaja, vjerovanja jedne zajednice. Taj oblik svjedočanstva duhovne kulture manifestira se u arhitekturi nizom detalja, od ornamenata, ispisanih parola...Jedna od njih je i stropna greda, zvana *sljemenjača* ili *sljeme* na kojoj su zapisivani godina gradnje, ime graditelja. Na sljeme se stavlja prva šišana kosa djeteta, a prema običaju o *šišanom kumstvu*, tu se pohranjuju molitvenik, pisma i svete slike.

Zajedničku osobitost narodnog graditeljstva moslavačko-posavskoga kraja u prošlosti čini osnovni građevni materijal – hrastovo drvo. Kuće, *hiže*, *iže*, kuće *na trem*, *čardake* gradili su seoski graditelji, *cimermani* ili *paliri* od materijala koji ih je okruživao, prema svom umijeću i prema svojim potrebama.

Istraživanja su pokazala da je stariji tip gradnje onaj od oblica ili tesane hrastove građe, dok su novije kuće *na trem* građene od ručno piljenih planjki. Stariji se način očituje i u ugaonom povezivanju greda na tzv. *hrvaški vugel* s neotesanim uglovima, a međusobno spojenih drvenim klinovima *moždenicima*, dok se koncem 19. st. javljaju *otesani ugli*, *nemški vez*. U ovakvom otesanom vezu narod je razlikovao *frkani vugel* - kada su tesari glave greda sferično prirezali - ili *vez na lastavicu* koso prirezanih uglova greda.

Izgled sela

U tipično agrarnom prostoru, gdje se stanovništvo isključivo bavilo stočarstvom i obradom zemlje, prevladava ušoreno selo čije su kuće čelom, a početkom dvadesetog stoljeća i dužnom stranom, okrenute prema ulici. Oblikovanje i rast naselja određivali su reljef, komunikacije, hidrografske osobitosti i demografski razlozi, pri čemu su vidljive sličnosti sa susjednim krajevima.

U naselju izduženog tipa kuće su smještene u nizu uz glavnu prometnu arteriju, s gdje kojim lokalnim prometnim odvojkom, što vodi u polje ili do drugog susjednog naselja.

Iza širokih dvorišta i gospodarskih zgrada ograđenih drvenim plotovima od pruća, prostirali su se vrtovi, oranice, pašnjaci, a nešto dalje vinogradi i šume.

Ispred svakog doma u *vrteku* ili *vrćaku* kućedomaćica je sadila mnogo raznovrsnog cvijeća. Tu su se mogle naći trajnice kao što su: *ruže šipkovače*, *lepe kate*, *potočnice*, *georgine*, *grge*, *đureki*, *lepi dečki*, zumbuli i tulipani. Na prozorima, ogradama *pristašeka* (verande), te *ganjku* (hodniku) bilo je također cvijeća u teglama,

padanju. U Kutini je kapelica sv. Franje Ksaverskog, sagrađena poč. 18. st. u blizini sjedišta Kutinske gospoštine (danas Muzej Moslavine), na početku Crkvene ulice, potpuno uništena u požaru 1886. g. (Buturac; 1977:76,77), kao i kapelica sv. Ivana Nepomuka (zaštitnika voda i mostova – ispred Kirine slastičarnice), uklonjena 1958. g. (Moslavac; Kutina na starim razglednicama).

a najčešće su to bile belargonije i fuksije. Svaka žena, osobito mlada snaja, željela se iskazati upravo u uzgoju cvijeća, te u čistoći doma i okućnice. Vikendima su se pometala dvorišta, prostor ispred kuće, prali prozori, stolovi i stolice, a pod koji je bio od tvrde zemlje, pred blagdane se zaglađivao.²

Vrste drvenih kuća

Prema tipu, kuće su podijeljene na prizemnice i katnice. Prizemnice mogu biti dvoprostorne i, ako jesu, tada je to stariji tip, ili troprostorne – i jedne i druge najčešće imaju izvanjski ulaz sa *ganjkom* ili bez njega. U troprostornima je središnji prostor kuhinja, prema ulici je velika soba, *iža*, a treća i zadnja prostorija jest manja *sobica*, *ižica*.

Tradicijska kuća južne Moslavine - trijem, "trem", Voloder

² "Hiže stoje se po redem jedna do druge, i jedna za drugu, a oni, ki se podeliju na čujaj talov, ti se nasele jedan za drugoga čak do jarčine, a nesu hiže jene onde, druge pak ovde, neg su vulice te naselencov, kakti v varoše duge, i na v i na n kraj vulice su hiže. Kad je blate, onda je teške tem ludem, ki su tak daleke naseleni, onda kuneju onoga, ko je to dopustil, da se svet tak raztali i podeli, i tak razlekel po sem pole. A i druge je ludi male hižic, kakve su sad, ni vulic do jarčine, neg su bile velike hiže redem zdelane i poređene, ali su bile druge fele poglavari, ki su marili za svoj narod. Onda je bile leže živet i kukcu i mravcu". (Jajnčerova; Sisak; 1995; 63).

Prizemne drvene kuće imaju zidane temelje, a pod jednim dijelom kuće i podrum, koji su služili kao spremište za vino.

Kuća na kat, trijemovi, počivaju na četiri oveća kamena, *bačca*, stavljena na svaki ugao kuće, na što se slažu konstruktivne grede koje povezuju stijene, a zovu se temeljače ili *podcjek*, dok završne stijene koje odozgo povezuju sve uzdužne i poprečne stijene nazivaju *nazidnice*, *vjenčanice* ili *nasteni*. Između tih dviju greda horizontalno se slažu planjke, a međusobno su povezivane drvenim klinovima *moždenjacima*, čineći tako zidni omotač.

Ulaz u stambeni objekt nalazi se s južne strane, a štiti ga natkriveni *pristašek* ili *kapić*, trijem sa ili bez rešetkastog ukrasa.

Veliki riječni kamen - *babac* -
stavljao se na uglove trijema,
Kutina

Način spajanja greda i planjki, *Predavec*

Na kat se dolazi *shodićem*, tj. vanjskim, natkrivenim stepenicama, stubama ili štengama, držeći se za rukohvat – *linu*, koje vode na prvi kat, a pretprostor na katu iz kojeg se ulazi u sobu ili družinsku hižu, jest *gang*, *ganjak*, *ganjerak* ili *grančerec*.

Sa svih strana trijemovi imaju kroviće, *kroveke* ili *romce* na dva odnosno tri reda crijepa, a služili su za zaštitu prozora i planjki od osunčanja kao i nakišnjanja. Krovići su postavljeni na *škarama*, kosim konzolnim poduporima ili na tesarski ukrašenim *mosnicama*.

Unutarnji su zidovi bili oblijepljeni zemljom ilovačom preko letvica od šiblja te potom oličeni vapnom. Pod je bio zemljani (prizemlje), a na katu drveni.

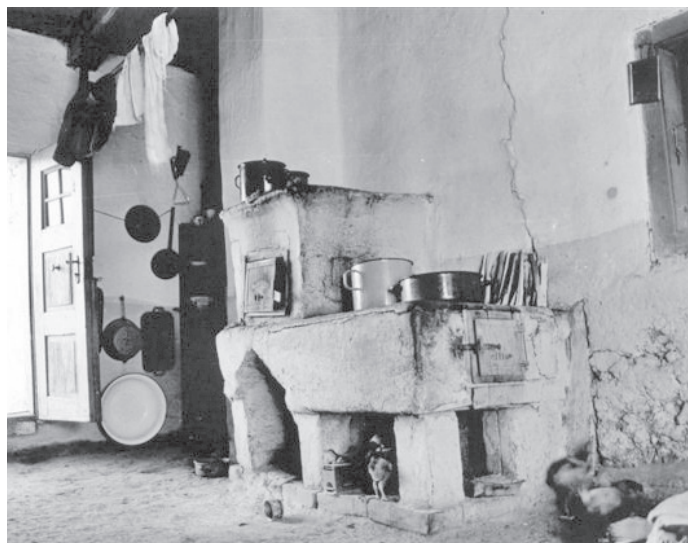
Kako su podovi u donjem dijelu bili zemljani, često ih je trebalo poravnavati batovima. Često se pod ličio žutom zemljom kako bi bio ljepši. Prozori su bili mali, iznad svakoga je bio *krovec* koji je štitio prozore od kiše.

Tradicijska peć – “banak” Zaklepica

Unutrašnjost tradicijskog doma, Stara Subocka

Peć, banak, Šimljanica

Stepenice ili stube, Donja Gračenica

Raspored u kućama bio je strogo određen. U prizemlju su obično spremišta ljetine i poljoprivrednog alata (dvije zatvorene prostorije, tzv. *šute*, koje dijeli središnja otvorena prostorija, tzv. *podšuta*). Na kat vode natkrivene stepenice u zatvoreni ganjak na trijemu odakle se ulazilo u ostale prostorije (*iža* ili družinska soba, *ižica* - u kojoj su se kuhale i spremale namirnice), *komora* (u kojoj se spremala posteljina i odjeća) te *ganjak* na čijem kraju je bio i zahod (*šekret*). Hiža (ili *iža*) bila je središta obiteljskog života.

Prizemna kuća, brvnara, daščara ili kuća na kanate

Na proplancima i svježim krčevinama sjeveroistočne Moslavine gradile su se kuće od debelih hrastovih dasaka – *daščare*, ili od brvna – *brvnare*, građene tako da se između vertikalnih stupova ugrade komadi kalanog drveta, a zatim s vanjske i unutarnje strane olijepe blatom. Ovaj način gradnje prizemnica, izduženog tlocrta, uobičajeno podijeljen u tri glavne prostorije - *ognjenka*, *soba* i *komorak* ili *sobca* - zadržao se sve do današnjih dana. U središnjoj glavnoj prostoriji boravilo se tijekom čitavog dana, tu su se obnašale razne svečanosti i obavljali svečani obredi. Pred ulaznim vratima ili ispred kuće dočekivali su se *ophodari*³ koji su,

Prizemnica, kuća na kanate – sjeverna Moslavina

³ *zvjezdari, ladarice – ivančice ili ladokalice, jurjaši ili đurđari, mačkare ili fašnjaki i dr.*

u pravilu, željeli dobrobit tom domu, ukućanima, obilje hrane, mnogo zdravlja, sreće i, najvažnije, puno male dječice.

Prehrana je bila bazirana uglavnom na kruhu, koji se pripremao od kuku-ruznog, pšeničnog ili raženog brašna, a pekao se u krušnim pećima.

Kuvarna je bio uobičajeni dvorišni objekt. Bila je to manja zgrada s krušnom peći,⁴ koja je služila za pečenje kruha, gibanica i sl.

Prilikom izgradnje gospodarskih objekata u stajski prag uglavljivala se konjska potkova za mir, dobro i zdravlje životinja.

Ambar i kukuruznjak

Zapis se mogao naći i u temelju stambenog objekta. Pod prvi kamen - *babak*, *babac* - stavljala se boca s rakijom ili *flaša prazna*, *unutra cedula i sitan novac*. Kad se *valjalo kamenje z gorskih potoka* ili se polagali bapki pod uglove kuća, majstori su i taj posao morali dobro *zaliti*, tako da bi kućedomaćinu osigurali obilje grožđa i vina.

⁴ Izrađena od ilovače s komadićima slame

U stijenu su se mogle staviti sveta voda i svete sličice za dobrobit, sreću, blagostanje i bogatstvo u obitelji.

Osobitu ulogu imao je i krov. Kad se kuća poletvala, *gore je išel cimer*, tj. ukrasna grabova ili bukova grana okićena vrpčama gužvanog papira, ručnicima, maramama, pa čak i rubačom. Na sami vrh okačila se boca s pićem, najčešće je to bila rakija šljivovica kojom se na kraju posao dobro zalio.⁵

Pokrivanje gospodarskog objekta biber crijepom (1930-ih), Okoli

Pokrov je nekada bio od *šindre* - drvenih daščica, a u 19. stoljeću dobiva *građanski* izgled, tj. šindru zamjenjuje crijep biber. Na njega su se polagale različite trave ili biljke koje su imale, prema vjerovanjima, magičnu ulogu, tj. obranu kuća od groma, bolesti, štetočina, uroka...A na zabatima, ulazima, *pristašecima*, *gangovima*, trijemovima, uvijek je bio ispisan ili ucrtan kakav kršćanski zapis, kao IHS (ISUS-HOMINUM-SALVADOR), zatim inicijali graditelja, stilizirani cvijet, list, djetelina ili kakva izreka.

⁵ Kad je krov završen slijedila je *gliha*, tj. poravnavanje, nakon čega slijedi *aldomaš cimermanski*, što znači da domaćin treba častiti pićem i jelom.

Projektna dokumentacija za izgradnju tradicijske kuće prenosila se kroz dugo vremensko razdoblje, dakako usmenom predajom, i došla je gotovo do izvjesne perfekcije. Prvo pojavljivanje takva projekta, tj. začetak nepoznat je i davno je zaboravljen u prošlim stoljećima. Njegov sadašnji graditelj, tesar, *palir*, *cimerman*, majstor, samo ponavlja preuzeti tradicijski obrazac dodajući svoj stil obrade drveta kao i svoj model ukrašavanja objekata.

LITERATURA:

- Buturac, Josip; Kutina, uz 200. obljetnicu župne crkve, Zagreb, 1977., str.76-77.
Čačić, Branko; Hrvatska krosna, Sisak, 1992.
Čačić, Branko, Davor Salopek; Hrvatska korablja, Zagreb, 1992.
Cvetković, Ivan-Cevak; Narodni život i običaji Trebaraca, Radićevo Trebarjevo /povijest /život /običaji/, Sisak, 1995., str. 67-100.
Grupa autora; Posavska tradicijska drvena kuća, Zagreb, 2006.
Gušić, Marijana; Tumač izložene građe, Zagreb, 1955.
Hrvatska enciklopedija; Bjelovarski kotar, svezak II, Zagreb, 1941., str. 661-664.
Jajnčerova, Kata; Trebarjevo, narodni život i običaji, Sisak, 1995. (pretisak)
Moslavac, Slavica; Crvena i bijela Moslavina, Kutina, 2008.
Moslavac, Slavica; Kutina na starim razglednicama, Kutina, 2000.
Španiček, Žarko; Tradicijsko seljačko graditeljstvo novljanske Posavine, Zbornik Moslavine III, 1993-1994. Kutina, 1994., str. 187- 243.
Vlahov, Šimun; Bilogorskim krajem, Moslavinom, Zagrebačkom okolicom, Zagreb, 1937.
Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. Knjiga XII, svezak I. Zagreb, 1907.
Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. Knjiga XXV, Zagreb, 1924.

Fotografije: Slavica Moslavac

TRADITIONAL ARCHITECTURE IN MOSLAVINA REGION

By Slavica Moslavac, Kutina

Summary

Antiquities, residential facilities and outbuildings in Lower or South-west and Upper or North-east Moslavina today represent the remains of an old way of building, as well as living in these areas. Their features show that they were influenced by building tradition of the neighboring areas, including the Croatian Posavina, Turopolje, Bilogora and Western Slavonija.

These modest regions were built in balance with nature, free from any pretense or pathos. Thus they stand dignified in their simplicity. The residential culture of country folk in these regions is a result of numerous circumstances which affected its formation. First and foremost, this influence is evident in the size of housing, the number and arrangement of rooms, furniture and equipment as well as household management.

*Until the beginning of the twentieth century, people lived in large communal families under the authority of patriarch or head of the household (**gazda kuće**), i.e. the oldest male member of the communal family.*

*Wooden house, also called **trijem** or **čardak**, but most commonly referred to as **hiža** or **iža**, represented a unique and unifying symbol of family and wider community. This was a place that symbolized life itself; a place where family members had lunch, spent their days, where they slept, ate, were born and died. Family house, or the so called **družinska hiža**, was the place where household members stayed during the day and where the elderly and children slept. Two important components marked family life: a table, with religious icons and personal pictures, memories from the past, hanging above it; and an earthen oven, the main source of heat and a place where household members prepared their food.*

Key words: Moslavina, traditional architecture, wooden house called: "hiža", "trijem" or "čardak"

Prijevod: autorica